

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2010 | Vol. 2 | No. 2 | ISSN 1803-8220

GELNAROVÁ, Jitka. (2010). Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?“ *Acta Politologica*, Vol. 2, No. 2, s. 120-135. ISSN 1803-8220.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává Univerzita Karlova v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd.

Acta Politologica | Katedra politologie | Institut politologických studií | Fakulta sociálních věd |

Univerzita Karlova v Praze | U Kříže 8 | 158 00 Praha 5 – Jinonice

www.acpo.cz | acpo@fsv.cuni.cz | +420 251 080 214

Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?“¹

Jitka Gelnarová²

Abstract:

This article focuses on the concept of political representation in connection with the representation of women in politics. It refers to the complexity of the concept of political representation and aims to outline multiple meanings and interpretations of the term 'political representation of women' from the point of view of political theory. Notion of the 'representation of women in politics' is used as one of the arguments for promotion of women in political institutions. Such an argumentation suggests that more women should be in politics in order to represent women's interests or women as social group. The article deals with various aspects of such an argumentation, questions it raises and consequences it can have for women in politics.

Key words: *concept of political representation, political representation of women, descriptive representation, substantive representation, functional representation, social representation, women's interests, women as social group, stereotypes*

Úvod

Porovnáme-li počty žen a mužů v politice³, na první pohled je zřetelné, že žen je v politice (a v případě většiny zemí světa velmi výrazně) méně než mužů. Celosvětový průměr zastoupení žen v parlamentech je 19, 2 %⁴, v Evropě tvoří ženy průměrně 22 % členů parlamentu⁵. Stejně procento žen (22 %) je také v dolní komoře Parlamentu ČR; v Senátu PČR pak tvoří ženy 17, 3 % všech reprezentantů; z hlediska zastoupení žen v parlamentech se tak Česká republika⁶ nachází na 52. místě na světě.⁷ V současné české vládě, vzniklé po květnových

¹ Text vznikl jako součást výzkumu v rámci Výzkumného záměru KP IPS FSV UK: projektu FSV UK MSM0021620841 – Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

² PhDr. Jitka Gelnarová je interní doktorandka na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Fakulta sociálních věd UK, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 – Jinonice. Kontakt: jirkagelnarova@seznam.cz.

³ Termín „politika“ je podobně jako řada jiných termínů používaných v sociálních vědách mnohoznačný a obtížně vymežitelný. V tomto textu jsou politikou myšleny formalizované politické instituce jako vláda nebo parlament.

⁴ Internetový portál Meziparlamentní unie [Online, cit. 2010-08-21]. <<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>>.

⁵ Internetový portál Meziparlamentní unie [Online, cit. 2010-08-21]. <<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>>.

⁶ Spolu s Eritreou, Lotyšskem, Spojeným královstvím a Uzbekistánem.

volbách do Poslanecké sněmovny, nezasedá ani jedna žena.⁸ V zastupitelstvech krajů zasedá v průměru 17,6 % žen, v zastupitelstvech obcí získaly ženy v průměru 25 % křesel.⁹

Nízká účast žen v politice také v českém prostředí přestává být postupně pokládána za něco samozřejmého, naopak začíná být stále více považována za něco nepřírodního. Vedle neziskových organizací se k současnému nízkému počtu žen v české politice staví stále kritičtěji také česká veřejnost.¹⁰ Sociologické studie upozorňují na skutečnost, že v českém prostředí v současnosti stále ještě existují bariéry působící v neprospěch žen, pokud jde o ucházení se o politický úřad, tj. bariéry, které znemožňují rovnost šancí žen a mužů pro vstup do politiky. [Rakušanová 2006a; Rakušanová 2006b; Rakušanová, Václavíková-Helšusová 2006]. Právě neexistence rovných šancí je jedním z argumentů pro podpůrná opatření pro ženy do politiky. Podpora žen jako (v současnosti znevýhodněné) skupiny by měla nastavit rovné šance pro ženy a muže při vstupu do politiky, který je formou politické participace.

Vedle argumentace neexistencí rovných šancí se na podporu žen do politiky někdy argumentuje také z hlediska politické reprezentace žen. Podle takové argumentace by žen mělo být v politice více proto, aby tam reprezentovaly ženskou část voličstva: Političky by měly v politice zastupovat voličky, přesněji voličky *jako ženy* – tedy v souvislosti s jejich genderovou příslušností. Měly by tam reprezentovat ženské zájmy a ženy jako sociální skupinu; předpokládá se zde, že ženy-političky budou ženy-voličky zastupovat lépe právě proto, že jsou samy ženami. Tématem tohoto textu je právě politická reprezentace žen *jako žen*, tedy taková reprezentace žen, která je dávana do souvislosti s jejich genderovou identitou. Co všechno si lze představit pod termínem „reprezentace žen v politice“? Měly by ženy-voličky být v politice reprezentovány zase jen ženami? Jaké pojetí reprezentace je v této souvislosti evokováno? A znamená více žen v politice větší reprezentaci zájmů žen-voliček? To jsou některé z otázek, které si v této souvislosti můžeme klást.

Ačkoli se termín „politická reprezentace žen“, či „reprezentace žen v politice“ používá ve veřejném (mediálním i akademickém) diskursu zpravidla bez bližšího vysvětlení, jeho jednotlivé významy se mohou značně různit. Text se snaží poukázat na mnohoznačnost termínu „politická reprezentace“ v souvislosti s reprezentací žen v politice z pohledu politické teorie a přinést přehled možných významů tohoto termínu. Zabývá se také jednotlivými aspekty argumentace reprezentací žen na podporu vyšší účasti žen v politice, otázkami, jež tato argumentace mezi politology a politoložkami vyvolává, a případnými důsledky, které taková argumentace může mít pro ženy v politice. Text sice poukazuje (vedle jiného) také na některé problematické rysy, které při podpoře žen do politiky může

⁷ Podle žebříčku, který sestavuje Meziparlamentní unie. Internetový portál Meziparlamentní unie [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW < <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> >.

⁸ Internetový portál Vlády České republiky [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW < <http://www.vlada.cz/cz/vlada/default.htm> >.

⁹ Internetový portál organizace Forum 50 % [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW < <http://padesatprocent.cz/cz/zeny-v-politice> >.

¹⁰ V roce 2004 pokládalo podle výzkumu CVVM zastoupení žen v politice za dostatečné pouze 24 % respondentů/respondentek [Jachanová Doleželová, Gelnarová, Smiggels Kavková, Hejzlarová 2009: 67].

argumentace „reprezentací žen“ mít, není však polemikou s tím, že by kampaň na podporu žen do politiky měla být vedena.

Politická reprezentace v zastupitelské demokracii: její proměny a limity

Koncept politické reprezentace je dnes úzce spojený s formalizovanými politickými institucemi moderní zastupitelské demokracie. V 18. a 19. století nově vznikající národní státy, ať již pozvolna, nebo revolučními skoky, přijímaly demokratickou formu vlády, mající formu zastupitelské demokracie [Hloušek, Kopeček 2007: 21]. Zastupitelská demokracie s sebou přinesla koncept občana-voliče, který participuje na politickém rozhodování volbou svých reprezentantů, a koncept voleného reprezentanta, který zastupuje v politice voličovy zájmy. Demokracie v kontextu národních států s konceptem politické reprezentace pracovat nutně musela a musí, protože všichni občané zde, na rozdíl od městských států klasického Řecka, v politických institucích působit nemohou. Podle de Tracyho je reprezentativní demokracie „demokracií praktikovatelnou po dlouhý čas a na velmi rozsáhlém území“ [de Tracy in Dahl 1989: 29]. Nicméně samotný princip zastoupení v souvislosti s institucionalizovanou politikou je mnohem starší než zastupitelská demokracie. Reprezentace byla spojena již se středověkou institucí monarchické a aristokratické vlády [Dahl 1989: 29].

Pojetí principu zastoupení se v historii proměňovalo: Zatímco ve středověkém pojetí byla reprezentace postavena především na geografickém principu – šlo o zastupování pozemkových vlastníků, před koncem 18. století již parlament reprezentoval majetkové zájmy. Masová hnutí za volební právo pro méně majetné vrstvy mužů a za volební právo pro ženy spolu s ustavením systémů politických stran přinesly nové pojetí reprezentace, které můžeme nazvat ideologickou reprezentací: Představitelé politických stran reprezentují ideologické perspektivy a zájmy dané třídy. [Squires 1999: 201] Základ pro ideologickou reprezentaci představovalo historicky zejména třídní štěpení [Phillips in Squires 222], ideologická reprezentace v tomto smyslu evokuje pojetí spravedlnosti jako re/distribuce prostředků [Squires 218].

Ideologické hledisko, dnes často kombinované s geografickou a zájmovou reprezentací, také zůstává převažujícím pojetím reprezentace v současné demokracii. Tomu odpovídá rovněž podoba politických struktur – politické strany, definované stále především ideologickými rozdíly, jsou hlavními soupeři v boji o politickou moc.

Ženy, tedy celá polovina společnosti, byly historicky z účasti na formálních politických institucích státem vyloučeny [Squires 1999: 195], a to i poté, co se možnosti politické participace mužů v evropských zemích začaly postupně rozšiřovat v návaznosti na šířící se myšlenky osvícenství. Osvícenství přineslo důraz na přirozenou rovnoprávnost svobodných jedinců – individuí podílejících se na vládě, odmítlo platná stavovská privilegia a pojetí člověka jako poddaného nahradilo pojetím člověka jako občana. Nicméně ačkoli osvícenství operovalo s myšlenkami občanské rovnosti a univerzality (všichni občané si měli být rovni), pojetí toho, kdo měl být občanem, a tedy i voličem a potenciálním politickým reprezentantem, bylo v té době velmi partikulární. Zatímco některé nerovnosti byly

atakovány, jiné zůstávaly v platnosti. Pokud jde o ženy, osvícenští filozofové se v pohledu na to, jaké by mělo být jejich postavení ve společnosti, neshodovali: Zatímco např. markýz de Condorcet nebo Theodor Gottlieb von Hippel volali po rovnosti ženy a muže, a to včetně politické oblasti, a určité sympatie měli pro požadavky žen také Montesquieu, Diderot nebo Voltaire, jednoznačně antifeministický postoj zastával Jean Jacques Rousseau, podle něhož byla společenská smlouva uzavřena pouze mezi muži. [Evans, 1977: 15] Právní řády evropských zemí, které na osvícenské myšlenky navazovaly, ženy z politické participace i reprezentace vylučovaly.

Vyloučení žen z účasti na politickém životě a z možnosti politické reprezentace jejich zájmů bylo v 19. století a na počátku století dvacátého zdůvodňováno pomocí konceptu tzv. separátních sfér, podle kterého ženy „patřily“ do sféry soukromé, zatímco muži měli působit ve sféře veřejné. Tento princip vycházel z předpokladu rozdílnosti a zároveň komplementarity obou pohlaví: Zatímco za práci, resp. svět byl zodpovědný muž, domov a rodinný život byly považovány za doménu ženy, podle tehdejšího hesla „Muži stát, ženě rodina“ [Bock 2002: 84]. Soukromá a veřejná sféra navíc nebyly pokládány za rovnoprávné: Soukromá sféra byla podřízena sféře veřejné a žena byla podřízena muži.¹¹ Nerovnoprávné postavení ženy se odráželo v podobě manželského práva, stejně jako v nemožnosti (a později velmi omezené možnosti) žen získat formální vzdělání a kvalifikovanou práci.

Kampaň, která na vyloučení žen z veřejné sféry, a tedy i z možnosti participace a reprezentace ve formalizovaných politických institucích, reagovala, na jednu stranu vycházela z osvícenských myšlenek občanství a rovnosti, na druhou stranu kritizovala limity, které jim samo osvícenství a právní řády evropských zemí určily: Požadovala rozšíření osvícenských idejí na ženy; nejprve tak činily jednotlivkyně¹², později organizovaná ženská hnutí. V 19. století a v 1. polovině 20. století evropské ženy za pomoci mnohých mužů¹³ usilovaly o formální uznání rovnosti žen a mužů, resp. rovnost pohlaví před zákonem. Za symbol svého zrovnoprávnění ženy pokládány aktivní i pasivní volební právo. To pro ně znamenalo možnost účastnit se politiky: tedy volit a být voleny.

Volební právo znamená v systému moderní demokracie nejen právo na politickou participaci, ale také právo být v politice reprezentován/a. V době úsilí o volební právo, ženy považovaly toto právo za nejúčinnější prostředek změny svých životních podmínek a přetrvávajícího nerovnoprávného postavení jak ve veřejné, tak v soukromé sféře.¹⁴ Vedle *politické participace* tedy ženám šlo také o *politickou reprezentaci*.

¹¹ Blíže např. Pateman [1989].

¹² Např. Olympe de Gouges ve své slavné Deklaraci práv ženy a občanky (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*) z roku 1791.

¹³ Mezi nejznámější obhájce práv žen patřil např. John Stuart Mill nebo u nás Tomáš Garrigue Masaryk.

¹⁴ Zpětně získaly tyto aktivity označení „první vlna feminismu“.

Reprezentace žen v politice

Co znamená, že by ženy měly být v politice reprezentovány *jako ženy*? Abychom si na tuto otázku mohli odpovědět, musíme se nejprve podívat na různá pojetí politické reprezentace v moderní demokracii. Podle Hanny Pitkin není těžké vymezit takovou definici termínu *reprezentace*, která by byla natolik jednoduchá a široká, aby pokryla různá použití termínu v různých kontextech. Autorka přišla s obecnou definicí reprezentace, která vychází z etymologie termínu *re-prezentace*, reprezentace zde znamená „učinit znovu přítomným“, resp. učinit v jistém smyslu přítomným něco, co není přítomno doslova nebo ve skutečnosti. [Pitkin 1972: 8-9]¹⁵

Obecná definice Hanny Pitkin však, a to zejména v souvislosti s politickými institucemi, vyvolává mnohé otázky. Jednou z nich je, co znamená ono *reprezentovat*, tedy „učinit znovu přítomným“. Historicky můžeme odlišit minimálně dvě pojetí termínu „reprezentant“ na základě toho, co reprezentant v politice dělá: Z hlediska prvního pojetí má reprezentant v politice jednoduše následovat přání svých voličů (Madison), podle druhého pojetí má jednat pouze na základě svého vlastního úsudku (Burke) [Dovi 2008].

Co má být reprezentováno?

Dále se v souvislosti s obecnou definicí reprezentace můžeme ptát, *co* by mělo být v politice reprezentováno. Podle toho, zda jsou v politice reprezentovány názory (hodnoty, přesvědčení), volební obvody, zájmy nebo identita, jsou vymezovány čtyři typy reprezentace, z nichž každý evokuje jiné pojetí spravedlnosti; jde o ideální typy, které se v realitě prolínají. Prvním z nich je *ideologická reprezentace*, která znamená reprezentování idejí, resp. hodnot; druhým typem je *geografická reprezentace*, ta je postavena na zastupování určitého volebního obvodu; třetí typ, *funkcionální reprezentace*, představuje zastupování zájmových skupin a nových sociálních hnutí; poslední typ – *sociální reprezentace* – předpokládá, že zástupci hovoří za sociální skupiny, jejichž jsou součástí, takto pojatá reprezentace vychází z toho, že političtí reprezentanti s komunitou, kterou reprezentují, sdílejí společné zkušenosti, a proto mají společné hodnoty a závazky. [Squires 1999: 202-203]

Co reprezentace žen v politice *jako žen*, tedy v souvislosti s jejich příslušností k ženskému pohlaví, znamená z hlediska zmíněných ideálních typů reprezentace? Z hlediska toho, co je v politice reprezentováno, vycházejí argumenty za reprezentaci žen ženami zejména z pojetí funkcionální a sociální reprezentace [Squires 1999]¹⁶. Jako funkcionální reprezentace znamená „reprezentace žen“ zastupování ženských zájmů, jako sociální reprezentace pak zastupování žen jako sociální skupiny. Tyto dva typy reprezentace se vymezují vůči dnes stále dominujícímu ideologickému pojetí zastupování; Podle Judith Squires potřeba skupinové reprezentace souvisí s tím, jak se současná dominující ideologická

¹⁵ Blíže k etymologii pojmu „reprezentace“ a historii konceptu politické reprezentace viz Pitkin [1972].

¹⁶ V souvislosti s ideologickou reprezentací je obtížné hovořit o reprezentaci žen jako žen, protože názory žen – stejně jako názory mužů – jsou rozprostřeny po celé šíři ideologického spektra. Stejně obtížné je to i v případě geografické reprezentace, protože ta se týká skupin obyvatel koncentrovaných v určité geografické oblasti; geografický element ale hraje roli, pokud jde o politickou participaci žen ve smyslu ucházení se o politický úřad.

štěpení soustředí na otázky ekonomické distribuce víc než na sociální uznání, a s vyloučením zájmů a perspektiv žen ze zmíněné ideologické agendy [Squires 1999: 221-222].

Kdo by měl reprezentovat koho?

Další rozměr do vymezení termínu „reprezentace“ vnáší otázka, *kdo* by měl reprezentovat *koho*. Jak konstatuje Joni Lovenduski, termín *politická reprezentace* může odkazovat jednak k samotné přítomnosti v politice, jednak k účelu přítomnosti v politice. V prvním případě je pokládáno za demokratické, pokud „složení volených orgánů zrcadlí složení společnosti, které slouží“ [Lovenduski in Norris, Lovenduski 1993: 2]; jde tedy o *deskriptivní reprezentaci* (*descriptive representation*). Ta klade důraz na podobnost reprezentovaného a reprezentujícího, nezávisí zde tolik na tom, co reprezentant dělá, ale spíše na jeho vnějších charakteristikách. Reprezentant nejedná pro druhé, ale „symbolizuje“ je z titulu své podobnosti s nimi [Pitkin 1972: 61].

Deskriptivní reprezentace vychází z předpokladu, že politickými zástupci dané skupiny osob by měli být ti, kteří sami žijí život v určitém smyslu typický pro skupinu lidí, kterou reprezentují, např. černošští legislativci by měli reprezentovat černošské voliče [Mansbridge 1999: 629]. Potřeba deskriptivní reprezentace je v tomto případě dána jiným pojetím spravedlnosti, než se kterým operuje ideologická reprezentace. Skupinová reprezentace narozdíl od ideologické reprezentace chápe spravedlnost nikoli jako „re/distribuci“, ale spíše jako „rozpoznání“ [Fraser in Squires 218]. V souvislosti se ženami v politice by deskriptivní reprezentace znamenala, že ženy by měly být v politických institucích reprezentovány zase jen ženami.

Naopak pokud je reprezentace chápána z hlediska účelu, podobnost reprezentujícího a reprezentovaného není důležitá. Stačí, že shromáždění bere v úvahu zájmy všech svých voličů [Lovenduski in Norris, Lovenduski 1993: 2-3]. Reprezentovat zde znamená jednat v zájmu reprezentovaných. Termín „reprezentace“ tu odkazuje k zohledňování zájmů členů skupiny v rozhodovacím procesu, tedy k respektování zájmů voličů. Takové pojetí reprezentace můžeme nazvat *substantivní reprezentací* (*substantive representation*), protože představuje reálné (substantive) jednání v zájmu voličů. Vychází se zde z předpokladu, že politická aktivita se vztahuje k tématům, která se týkají nejen faktů, ale i hodnot, prostředků a cílů. Vzhledem k tomu, že je v rozhodnutí zahrnut zájem, racionalita v těchto případech není garancí shody [Pitkin 1972: 210-212]. Z hlediska substantivní reprezentace by reprezentace žen znamenala to, že politici/političky v politice budou jednat v souladu se zájmy žen. Přitom by mělo být druhotné, zda ženy-voličky v politice reprezentuje žena-politička nebo muž-politik, podstatné by mělo být, že reprezentující jednají plně v zájmu žen, které je zvolily.

Požadavek, aby ženy v politice reprezentovaly ženy-voličky, v sobě spojuje pojetí reprezentace deskriptivní i substantivní. Deskriptivní proto, že voličky by měly být v politice reprezentovány ženami. Phillips v této souvislosti používá termín „politika přítomnosti“ (*politics of presence*) [Phillips in Mansbridge 1999: 629], Williams pak termín sebe-

reprezentace (*self-representation*) [Williams in Mansbridge 1999: 629]. O substantivní reprezentaci se jedná proto, že reprezentace žen ženami odkazuje nejen k přítomnosti žen v politice, ale také k zastupování zájmů žen ženami.

Ženy v politice a ženské zájmy

Známý slogan „druhé vlny“ feminismu říká, že „osobní je politické“. Jak konstatuje Squires [1999], tato teze znamenala výzvu pro předpoklad konvenčního pojetí politiky, že tzv. politické je rozpoznatelné a stojí v opozici k tzv. osobnímu. Tvzení, že „osobní je politické“, podle autorky zpochybnilo dva centrální rysy takového pojetí politiky: povahu politické moci a korelaci mezi politickou a privátní sférou [Squires 1999: 23]. Pojem *ženské zájmy* okazuje právě ke vztahu mezi veřejnou sférou, resp. formalizovanými politickými institucemi, a soukromou sférou. Vztahuje se k veřejným zájmům týkajícím se primárně soukromé sféry, resp. rodiny, především pak k otázkám spojeným s péčí o rodinu a děti [Shapiro 1998: 165], s ochranou proti násilí (znásilnění nebo domácímu násilí), se sexuálním obtěžováním, prostitucí, interrupcemi, apod.

Existence ženských zájmů je vysvětlována rozdílnými pozicemi žen a mužů ve společenské dělbě práce [Havelková 1996: 85]. Podle Virginie Shapiro [1998] výzkum v sociálních vědách ukazuje, že ženy jako skupina mají ve společnosti jinou pozici než muži a sdílejí řadu problémů, které určují jejich specifický zájem, a to zejména pokud jde o oblast rodiny. Domácí práce a péče o děti a závislé osoby, obecně neplacená práce, zůstávají stále především zodpovědností ženy. Navíc, sociální a materiální statky jsou ve společnosti rozděleny mezi pohlaví nerovnoměrně, ženy mají horší pozici na pracovním trhu a také menší odměnu za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty v porovnání s muži. [Shapiro 1998: 166-167] Právo a veřejná politika, zejména kroky v oblastech jako sociální péče, vzdělání nebo pracovní trh a zaměstnanost, mohou podporovat zmíněnou stratifikaci a dělbu práce v rodině [Shapiro 1998: 166, srov. Phillips 1998: 233], nebo naopak mohou pomáhat k její erozi.

V souvislosti s problematikou ženských zájmů v československé a české politice po listopadu 1989 upozorňuje Hana Havelková [1996; 2006] na skutečnost, že ženy v politice až na výjimky odmítaly jakýkoli vztah ke specificky ženské politické agendě a prezentují se jako zástupkyně „určité *politické orientace* (strany) a jako *odbornice*“¹⁷ [Havelková 2006: 32]. Autorka poukazuje na rozdíl mezi situací, za které se dostávaly do politiky ženy na Západě počátkem 70. let a situací československých a českých žen po roce 1989 [Havelková 1996: 83]. Zatímco v západních zemích ženy vstupovaly do politiky právě proto, aby tam obhajovaly „velká a srozumitelná ženská témata“, která v dané době oslovovala ženskou část populace, témata jako větší přístup žen ke vzdělání, pracovní příležitosti pro ženy nebo uzákonění práva na interrupci, československé ženy se, jak Havelková podotýká, nemusely mobilizovat za účelem dosažení „modernizace sociálního statutu“, protože „to za ně udělala Strana a vláda“. To mělo podle autorky za následek, že ženy včetně političek „nezačaly dosud

¹⁷ Kurzíva Havelková.

spojuvat politickou reprezentaci žen s artikulací specifických ženských zájmů¹⁸ [Havelková 1996: 84].

Některé ženy v současné české politice však spojení mezi ženskými zájmy a působením žen v politice přece jen vidí, jak je možné usuzovat z programového prohlášení ženské organizace ČSSD Sociálně demokratické ženy, kde se píše: „Naprostý nedostatek žen ve vrcholové politice a ve veřejných funkcích se odráží na tvorbě zákonů, které jsou často sociálně necitlivé a nereagují na situaci žen.“¹⁹

Kritická hranice

Jak ukázala Rosabeth Moss Kanter [1977], početní zastoupení má velký vliv na pochopení interakcí ve skupinách složených z lidí různých kulturních kategorií či lidí s různým statutem. V případě, že v dané skupině výrazně převažují představitelé určitého typu nad jiným (Kanter uvádí poměr 85:15), na členy minoritní skupiny je nahlíženo především jako na reprezentanty své vlastní kategorie, nikoli jako na individua, zároveň je pro ně obtížné vytvářet aliance, které by měly větší vliv. Ve skupinách, kde se poměr mezi členy daného typu pohybuje kolem 65: 35, se již podle Kanter mohou členové minoritní skupiny chovat jako spojenci; jednak se z nich stávají individua, která se liší jeden od druhého, jednak mohou působit jako členové vlastní skupiny [Kanter 1977: 965-6].

V souvislosti se ženami v politice se hovoří o tzv. kritické hranici (critical mass) 30 %, která je nutná pro to, aby ženy do politiky přinesly změnu [Dahlerup 2006: 12]. Pokud je žen v politice málo, musejí se přizpůsobit a hrát podle nastavených pravidel hry; mají-li jiné priority než muži, nemohou je v politice svobodně prosazovat [např. Norris, Lovenduski 1989: 115]. Metafora odkazující ke „kritickému počtu“ žen v politice byla poprvé použita v 80. letech pro vysvětlení vlivu přítomnosti žen na politiku a rozpočtové priority místních a národních vlád ve skandinávských zemích.²⁰

Ženské zájmy: jednota nebo různorodost?

Jak konstatuje Anne Phillips [1998], argument, že by ženy v politice měly reprezentovat ženské zájmy, je postaven na třech předpokladech: Jednak že ženy mají zřetelné a samostatné zájmy jako ženy. Dále, že tyto zájmy nemohou být adekvátně reprezentovány muži. A zatřetí, že zvolení žen zajistí v politice reprezentaci takových zájmů [Phillips 1998: 234].

Existují zájmy, které by byly všem ženám společné? Podle Phillips není pochyb o tom, že existují přinejmenším některé zájmy žen, které se liší od zájmů mužů nebo jsou s nimi

¹⁸ Kurzíva Havelková.

¹⁹ Programové prohlášení Sociálně demokratických žen. [cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <<http://sdz.socdem.cz/s21/a58.html>>.

²⁰ [Dahlerup, Beckwith in Gender equality [2005: 149]; například v Norsku byla přijata opatření na navýšení dotovaných služeb péče o děti, prodloužena rodičovská dovolená, zavedeny možnosti flexibilní pracovní doby, apod.

přímo v rozporu, zároveň to však podle autorky neznamená, že jsou zájmy, které by sdílely všechny ženy. Phillips poukazuje na rozpory v zájmech žen a na přibližující se volební chování žen a mužů [Phillips 1998: 235]. Ženy samy nepředstavují homogenní skupinu, těžko tak můžeme hovořit o zájmech, na kterých by se shodly všechny ženy bez ohledu na třídní příslušnost, národnost, náboženské přesvědčení nebo sexuální orientaci.

Sama teorie kritické hranice, týkající se vztahu mezi početním zastoupením žen a změnou politiky ve smyslu *policy*, je předmětem mnohých debat. Kathleen A. Montgomery kritizuje názor, že přítomnost významného počtu žen v politice znamená politiku „přátelštější k ženám“ [Montgomery 2004: 3]. Autorka upozorňuje na to, že zde není jasná kauzalita a také neexistuje shoda v tom, jaká politika je politika „přátelská k ženám“ [Montgomery 2004: 3]. Podle Montgomery je však zřetelné, že přítomnost žen má vliv na podobu legislativní agendy. Ačkoli se ženy liší v konkrétních politikách, spojuje je důraz na rodinu a témata spojená s dětmi, ženy se více než muži zabývají také otázkami genderové rovnosti. [Montgomery 2004: 3-4]. Studie [např. Norris, Lovenduski 1989; Saint-Germain 1989; Skjeie 1991; Welch, Thomas 1991] ukazují, ženy, pokud jsou v politice zastoupeny v určitém kritickém počtu, dostanou tyto otázky lépe do politické agendy [Montgomery 2004: 4].

Podle Phillips je právě proměnlivost a nezřetelnost zájmů žen důvodem, aby ženské zájmy v politice reprezentovaly ženy: V situaci, kdy jsou zájmy „proměnlivé, nestabilní a možná stále v procesu vytváření“, je podle Phillips mnohem těžší „separovat to, co má být reprezentováno, od toho, kdo má reprezentovat“ [Phillips 1998: 235].

Problém legitimacy

V souvislosti s argumentací, že ženy by v politice měly reprezentovat ženské zájmy, a zmiňovanou heterogenitou těchto zájmů však vyvstává další problém, který se týká legitimacy takové reprezentace. Reprezentanti/reprezentantky jsou v současnosti do politických institucí voleni na základě stranického klíče a ideologické hledisko zůstává tím převažujícím. Pohledy různých žen-političek na stejnou otázku se tak mohou velmi výrazně lišit. Řada otázek souvisejících s rodinou, resp. soukromou sférou je předmětem hodnotových sporů a ženy z různých stran nebo dokonce i v rámci jedné strany na ně nemusí mít stejný názor.

Pippa Norris a Joni Lovenduski na základě analýzy britské politiky usuzují, že není možné automaticky předpokládat, že ženy z dané politické strany budou prosazovat ženské zájmy raději než jejich mužští straniční kolegové, jak ukazuje velmi rozdílný přístup žen k otázce potratů [Norris, Lovenduski 1989: 114]. V rámci stávajícího stranického systému, kterému dominuje koncept ideologické reprezentace, je tedy potřeba brát zřetel především na ideologickou příslušnost politických představitelů/lek.²¹ Prosazování různých zájmů, které budou označovány jako ženské, může jít proti sobě. Vyvstává zde pak otázka, zda je

²¹ Více žen v politice tak například nemusí automaticky zajistit větší míru prosazování rovných příležitostí pro ženy a pro muže. Stejně tak platí, že témata rovných příležitostí pro ženy a muže v politice prosazují také mnozí muži. Velmi zjednodušeně se dá říct, že, že zatímco levicové strany a jejich představitelé se více zasazují o genderovou rovnost, pravicové strany jsou více nakloněny konzervativním tradičním hodnotám [Saxonberg 2003: 248].

v takovém případě legitimní, aby političky argumentovaly tím, že v politice zastupují ženy. Argumentace reprezentací žen v politice může být političkami velmi snadno zneužita. Ženy-voličky se političkami, které tvrdí, že je reprezentují nebo chtějí reprezentovat, nemusí cítit být reprezentovány, protože s nimi nesdílejí stejné názory.

Problém politické odpovědnosti

Dále se můžeme ptát: V případě, že by existovaly zájmy, které by byly všem ženám společné, zajistí větší účast žen v politice jejich reprezentaci? Jeden z problémů, na které je v souvislosti s otázkou, zda ženy-političky budou v politice skutečně zastupovat ženy-voličky, upozorňováno, se týká toho, že v současném demokratickém politickém systému neexistují mechanismy, které by zajišťovaly odpovědnost političek voličkám, tedy kontrolu toho, že ženy v politice zastupují zájmy označované jako ženské. Ačkoli návrhy na zavedení takové odpovědnosti u nás existují: např. v již zmiňovaném prohlášení Sociálně demokratických žen se píše: „Aby ženy v politické reprezentaci mohly vyjadřovat ‚ženská specifika‘ (tedy zdůraznit ty problémy, které ženy díky své sociální roli pociťují naléhavěji než muži), musejí se opírat o politicky vyjádřenou podporu žen a zároveň musí být těmto ženám odpovědny.“²² Mechanismy současné reprezentativní demokracie upřednostňují ideologickou reprezentaci a odpovědnost politiků/političek voličům/voličkám je vázaná na politickou stranu.

Otázka politické autonomie

Další faktor, který může mít vliv na to, zda ženy budou v politice zastupovat tzv. ženské zájmy, se týká autonomie zvolených reprezentantek. Argument, že ženy budou v politice reprezentovat ženské zájmy, implikuje značnou autonomii zvolených reprezentantek, ženy (stejně jako muži) jsou však, jak již bylo řečeno, v současnosti do orgánů politické reprezentace voleny na kandidátkách politických stran, jsou vázány stranickými programy a cíli a nerepresentují zde ženy jako skupinu [Phillips 1998: 235]. Na druhou stranu je však nutné říct, že jistá autonomie političkám zůstává, protože zdaleka ne všechny zákony a politická rozhodnutí jsou přijímány na stranické bázi; v současném českém politickém systému existuje tzv. volný poslanecký mandát, kdy člen/členka parlamentu při svém hlasování není vázán/a stranickými direktivami, mnohá rozhodnutí jsou přijímána *ad hoc*, a stranická disciplína tedy má své meze.

Problém stereotypizace

Mnohé ze zájmů označovaných jako ženské, konkrétně těch souvisejících s rodinou, péčí o děti a sladováním soukromého a pracovního života, se týkají nejen žen, ale také mužů. Označení „ženské zájmy“ pro zájmy vztahující se k rodině a soukromé sféře s sebou přináší problém stereotypizace, může podporovat stereotypní pohled na role mužů a žen ve

²² Programové prohlášení Sociálně demokratických žen. [cit. 2010-04-12]. Dostupné z WWW: <<http://sdz.socdem.cz/s21/a58.html>>.

společnosti a v rodině. Termín „ženské zájmy“ evokuje představu, že se dané zájmy týkají pouze žen. Tím, že je sladování rodiny a práce pokládáno za ryze ženský zájem, může být evokováno, že mužů se otázky sladování rodinného a pracovního života netýkají. Taková argumentace vylučuje muže ze soukromé sféry, resp. nezačleňuje ho do ní, naopak ženu do privátní sféry přímo „zasazuje“ a i ve sféře veřejné ji chápe primárně jako reprezentantku sféry soukromé. Reprodukuje se tak vidění ženy jako „soukromé“ a muže jako „veřejného“.²³ Otázky týkající se rodiny a sladování rodinného a pracovního života by měly v moderní demokracii tvořit relevantní součást politické agendy, nikoli však jako zájmy týkající se pouze žen, ale jako genderová témata týkající se žen a mužů, resp. zájmy obecně lidské.

Rozdělování oblastí politické agendy na ženskou a mužskou může také podporovat „genderovou segregaci“ parlamentu a politických institucí obecně. Ženy jsou jak v parlamentu, tak ve vládě spojovány s humanitními sférami, muži naopak s oblastmi ekonomiky a hospodářství. Zároveň jsou resorty spojené s tzv. politikou péče (zdravotnictví nebo školství) jak ženami, tak muži v politice vnímány jako méně prestižní [Rakušanová, Václavíková-Helšusová 2006: 52-53]. Zatímco resorty jako zdravotnictví a školství jsou označovány za slabší, např. ekonomika je označována za silový resort. Dělení na silné a slabé resorty přebírá také akademický diskurs k tématu žen v politice po roce 1989. Podle autorek některých studií jsou političky obsazovány do „slabších resortů“ [Rakušanová, Václavíková-Helšusová 2006: 52] či do „méně prestižních“ parlamentních výborů [Rakušanová 2006a: 4]. V českém prostředí tak na jedné straně vidíme argumentaci ženskými zájmy na podporu vyšší účasti žen v politice [např. Havelková 1996, 2006]. Na druhé straně je agenda, která je pokládána za ženské zájmy, podhodnocována dělením ministerstev na „slabá“ a „silná“ [Jachanová Doleželová, Gelnarová, Smiggels Kavková, Hejzlarová 2009: 58]. Stereotypní rozdělení na „ženskou“ a „mužskou“ agendu také omezuje ženy, které se v politice chtějí věnovat tématům, jež nejsou pokládána za ryze ženská.

Ženy v politice a reprezentace žen jako sociální skupiny

Požadavek, aby ženy v politice zastupovaly ženy, se nemusí týkat pouze reprezentace ženských zájmů, ale také zastupování žen jako sociální skupiny. Z hlediska *sociální reprezentace* by více žen v politice mělo být proto, aby tam reprezentovaly ženy jako sociální skupinu. Iris Marion Young charakterizuje sociální skupinu jako „skupinu lidí, kteří jsou si navzájem blízcí z důvodu sady zkušeností nebo způsobu života; odlišují se nebo jsou odlišováni přinejmenším od jedné další skupiny na základě těchto kulturních forem“ [Young in Squires 1999: 213].

Argumentace pro více žen do politiky vedená z hlediska reprezentace žen jako sociální skupiny chápe ženy jako skupinu rozpoznatelnou na základě své sociální identity, která je odlišná od identity mužů. Předpokládá se zde existence „ženské perspektivy“, která je v současnosti potlačována a která by měla být politicky rozpoznána [Squires 224]. Očekává

²³ Termíny „veřejný muž“ a „soukromá žena“ používá Jean Bethke Elshtain [Elshtain 1981].

se, že se ženy budou v politice chovat jinak než muži: „Promění styl debaty a morální rámec podírající politiku“ [Squires 225].

Jak konstatuje Phillips [1995], změna složení stávajících volených shromáždění je zde pouze částí „širšího projektu posílení a povznesení demokracie“, jde o součást ambicióznějšího cíle, kterým je rozptýlení moci na více rozhodovacích institucí a vytvoření rovnováhy mezi politickou reprezentací a participací [Phillips 1995: 238]. Často se například předpokládá, že ženy budou vytvářet aliance napříč politickými stranami na podporu témat souvisejících s péčí o děti apod., iniciovat otevřená fóra jako prostředek konzultace žen v lokální komunitě nebo spolupracovat s ženskou sekcí strany [Phillips 1995: 238].

Podle Jean Bethke Elshtain [1981] je potřeba znovu nastolit vztah mezi politikou a morálkou. Elshtain vychází z rousseauovské vize politiky, pokládá politiku za aktivitu od jiných rozpoznatelnou nikoli na základě institučních, ale morálních kritérií. Politiku vidí autorka jako dialog mezi občany v otázkách týkajících se komunity. Ženy jsou podle Elshtain pro rozvoj takové politiky ideálně vybaveny, protože svůj smysl pro komunitu rozvíjely v rodinném životě [Elshtain in Squires 49-50].

Narozdíl od reprezentace tzv. ženských zájmů v případě reprezentace žen jako sociální skupiny odpadá otázka, zda ženy jako sociální skupinu musí v politice reprezentovat ženy; aby mohly ženy politiku transformovat, musí tam být přítomny samy o sobě: Reprezentace žen je zde viděna jako „zrcadlová reprezentace“ [Squires 1999: 224-225]. Můžeme se ale ptát, zda skutečně takový potenciál transformace existuje, tedy zda ženy skutečně jiné pojetí politiky mají, resp. zda se jedná o něco, co je všem ženám společné. Dále si můžeme klást otázku, zda v případě, že tento potenciál mají, ho mohou v rámci stávajících politických struktur a stávajícího pojetí stranické politiky uplatnit. Skutečnost, že účast žen v české politice podobnou revitalizaci demokracie nepřináší, může být dána tím, že ženy nejsou v české politice zastoupeny v již zmíněném „kritickém počtu“, a nemohou tak vytvářet silné aliance, nebo tím, že se přístup žen a mužů, pokud jde o politický styl, výrazně neliší.

Závěr

Význam termínu „politická reprezentace“ se dramaticky proměňoval v čase a také v současnosti má tento pojem několik významů, význam pojmu se mění v souvislosti s tím, co by mělo být reprezentováno, kdo by měl koho reprezentovat a jak by taková reprezentace měla vypadat. Mnohoznačnost termínu „politická reprezentace“ pak vede logicky k tomu, že se stejně nejednoznačným stává i sousloví „politická reprezentace žen“.

Nutností reprezentovat ženy se často argumentuje na podporu účasti žen v politice, resp. pro podpůrná opatření pro ženy do politiky. V souladu s touto argumentací by v politice mělo být více žen proto, aby tam zastupovaly ženy *jako ženy*, tedy v souvislosti s jejich genderovou příslušností. Z hlediska toho, co by mělo být reprezentováno, se argumentuje především reprezentací ženských zájmů (*funkcionální reprezentací*) nebo reprezentací žen jako sociální skupiny (*sociální reprezentací*): Ženy by v politice měly reprezentovat ženské

zájmy nebo ženy jako sociální skupinu. Z hlediska toho, kdo by měl reprezentovat koho, je taková argumentace argumentací pro *deskriptivní reprezentaci*: Ženy by v politice měly být reprezentovány zase ženami.

Tvrzení, že by ženy v politice měly reprezentovat ženské zájmy, resp. že více žen v politice zajistí lepší reprezentaci zájmů žen, vyvolává u odborné obce řadu otázek, na které však zároveň v současnosti neexistují jednoznačné odpovědi. Studie ukazují, že zvýšení počtu žen v politice nad určitou kritickou hranici opravdu přináší změny v politické agendě ve prospěch témat týkajících se rodiny, dětí a rovných příležitostí pro ženy a muže. Na druhou stranu pohledy žen-političek na konkrétní témata se velmi různí. Političky se liší svými názory, hodnotami, kterými se v politice řídí, zároveň v politice primárně reprezentují voliče a voličky své politické strany. Stejně tak nepředstavují homogenní skupinu ani ženy-voličky a zájmy různých žen se mohou výrazně lišit nebo jít dokonce proti sobě.

Za těchto okolností je obtížné hovořit o ženských zájmech jako o zájmech, které by se týkaly všech žen. A pokud neexistují zájmy, na kterých by se všechny ženy shodly, je v takovém případě legitimní, aby političky argumentovaly v politice tím, že zde obhajují zájmy žen? V současném, politickém systému u nás navíc neexistují mechanismy odpovědnosti žen-političek ženám-voličkám, neexistuje tedy kontrola ze strany voliček.

Mnohé ze zájmů, které jsou označovány jako ženské, konkrétně těch souvisejících s rodinou, péčí o děti a sladováním soukromého a pracovního života, se týkají nejen žen, ale také mužů, označení zmíněných zájmů jako „ženských zájmů“ tak neodpovídá realitě a zároveň podporuje stereotypizaci rolí ženy a muže jak v politice, tak i ve společnosti jako celku. Argumentace reprezentací žen jako sociální skupiny předpokládá, že se ženy v politice budou chovat jinak než muži, že změní styl politiky, že politiku „revitalizují“. Otázkou však zůstává, zda ženy skutečně jiné pojetí politického stylu mají a budou uplatňovat.

Co všechno tedy znamená, když se řekne, že jsou ženy v politice podreprezentovány? Pokud chápeme politickou reprezentaci jako reprezentaci deskriptivní, jsou ženy v politice podreprezentovány tehdy, pokud je jejich poměr v zastupitelském orgánu nižší než jejich poměr ve společnosti. Na to, kdy jsou ženy v politice podreprezentovány z hlediska substantivní reprezentace, jasná odpověď neexistuje. Závisí na tom, co pokládáme za ženské zájmy, zda podle nás tyto zájmy v politice musí prosazovat pouze ženy, nebo je mohou hájit ženy i muži a zda v systému postaveném především na ideologické reprezentaci, v němž neexistuje odpovědnost žen-političek přímo ženám-voličkám a autonomie volených reprezentantů/reprezentantek je zde omezená, budou ženy zájmy označované jako ženské zastupovat.

LITERATURA A ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

BOCK, G. (2002). *Women in European history*. 1st ed. Oxford: Blackwell Publishers. 304 s. ISBN 0631231919 hb.

DAHL, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. 1st ed. New Haven: Yale University Press. 397 s. ISBN 0300044097.

- DAHLERUP, D. (1998). Using quotas to increase women's political representation. In Karam, A. (ed.). *Women in Politics: Beyond Numbers*. Stockholm: IDEA. ISBN 978-91-85724-86-4 [cit. 2010-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.int-idea.se/women/>>.
- DAHLERUP, D. (2006). *Women, quotas and politics*. 1st ed. London; New York: Routledge. 312 s. ISBN 9780415429689 pbk.
- DOVI, S. "Political Representation", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2008 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.) [cit. 2009-12-19]. Dostupný z WWW: <<http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/political-representation/>>.
- ELSHTAIN, J. B. (1981). *Public man, private woman: women in social and political thought*. 1st ed. Princeton, N.J.: Princeton University Press. 378 s. ISBN 0691022062 pbk.
- EVANS, R. (1977). *The feminists: women's emancipation movements in Europe, America, and Australasia, 1840-1920*. London: Croom Helm. 266 s. ISBN 0856649775 (pbk.).
- Gender equality: striving for justice in an unequal world*. 1st ed. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2005. 303 s. ISBN 9290850523 pbk.
- HAVELKOVÁ, H. (1996). Český diskurz o ženách v politice před volbami 1996. *Aspekt*. Vol. 4, no. 2, s. 83-88. ISSN 1336-099X.
- HAVELKOVÁ, H. (2006). Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989. In Hašková, H.; Křížková, A.; Linková, M. (eds). *Mnohohlasem: Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Vyd. 2. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, s. 25–42. ISBN 80-7330-101-6.
- HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. (2007). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Vyd. 2. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. 379 s. ISBN 978-80-210-3195-1.
- HOLMES, M. (2007). *What is gender?: sociological approaches*. 1st ed. Los Angeles, London: SAGE. 209 s. ISBN 978-0-7619-4712-7.
- INGLEHART, R; NORRIS, P. (2004). *Rising tide: gender equality and cultural change around the world*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press. 226 s. ISBN 0521529506 pbk.
- JACHANOVÁ DOLEŽELOVÁ, A.; GELNAROVÁ, J.; SMIGGELS KAVKOVÁ, J.; HEJZLAROVÁ, E. M. (2009). Postoje veřejnosti se mění, reálná situace nikoliv: aktivity na podporu vyššího zastoupení žen v politice. In Sokačová, L. (eds.). *Gender a demokracie: 1989 – 2009*. Vyd. 1. Praha: Gender Studies, o.p.s. 113 s. ISBN 80-86520-64-1.
- MANSBRIDGE, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent 'Yes'. *The Journal of Politics*. Vol. 61. No. 3. s. 628-657. ISSN 0022-3816.

- MONTGOMERY, K. A. (2004). Introduction. In Matland, E. R., Montgomery, K. A. *Women's access to political power in post-communist Europe*. Oxford: Oxford University Press. 369 s. ISBN 0199246858.
- NORRIS, P; LOVENDUSKI, J. (1993). *Gender and party politics*. 1st. ed. London: Sage Publications. 358 s. ISBN 0803986602.
- NORRIS, P; LOVENDUSKI, J. (1989). Women Candidates for Parliament: Transforming the Agenda? *British Journal of Political Science*, Vol. 19, No. 1 (Jan.), s. 106-115. [Online cit. 1010-20-6]. Dostupný z WWW <<http://www.jstor.org/stable/193790>>.
- PATEMAN, C. (1989). *The disorder of women : democracy, feminism, and political theory*. 1st ed. Stanford: Stanford University Press. 228 s. ISBN 0804717656.
- PHILLIPS, A. (1998). Democracy and Representation. Or Why should it matter who our representatives are? In Phillips A. (eds.). *Feminism and Politics*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press. 471 s. ISBN 0198782055.
- PITKIN, H. (1972). *The concept of representation*. 1st ed. Berkeley: University of California Press. 323 s. ISBN 0520021568.
- Programové prohlášení Sociálně demokratických žen. [Online, cit. 2010-04-11]. Dostupné z WWW: <<http://sdz.socdem.cz/s21/a58.html>>.
- RAKUŠANOVÁ, P. (2006a). Česká politika: Ženy v labyrintu mužů? Praha: Fórum 50 %, 2006. [Online, cit. 2010-3-20]. Dostupný z WWW: <<http://padesatprocent.cz/docs/zeny-labyrint-muzu.pdf>>
- RAKUŠANOVÁ, P. (2006b). Zastoupení žen v české politice v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny 2006: Trendy a výzvy. Praha: Fórum 50 %, 2006 [Online cit. 2010-3-20]. Dostupný z WWW: <http://padesatprocent.cz/docs/PR_analyza_volby_2006.pdf>.
- RAKUŠANOVÁ, P. VÁCLAVÍKOVÁ-HELŠUSOVÁ, L. (2006). Ženy v mužské politice. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.), *Mnohohlasem. Mapování prožensky orientovaných aktivit po roce 1989*. Vyd. 1., Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 43-59. ISBN 80-7330-087-7.
- SAXONBERG, S. (2003). Czech political Parties Prefer Male Candidates to Female Votes. In Matland E. R. *Women's access to political power in post-communist Europe*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press. 369 s. ISBN 0199246866.
- SQUIRES, J. (1999). *Gender in political theory*. 1st ed. Cambridge: Polity Press. 255 s. ISBN 0745615015.
- SHAPIRO, V. (1998). When are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women. In Phillips A. (eds.). *Feminism and Politics*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press. 471 s. ISBN 0198782055.

SMIGGELS KAVKOVÁ, J. (2006). Genderový audit kandidátních listin pro volby do PSP ČR, Fórum 50 %, 5. 6. 2006. [Online, cit. 2010-3-20]. Dostupný z WWW: <http://www.padesatprocent.cz/?c_id=44>.

SMIGGELS KAVKOVÁ, J. (2009). Ženy v politice: I nadále v pozici znevýhodněné menšiny. In *Česká ženská lobby: Prosazování genderové rovnosti*. Praha: Česká ženská lobby, s. 4-9.

Internetový portál organizace Forum 50 % [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW <<http://padesatprocent.cz>>.

Internetový portál Meziparlamentní unie [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW <<http://www.ipu.org>>.

Internetový portál Vlády České republiky [Online, cit. 2010-08-21]. Dostupný z WWW <<http://www.vlada.cz/cz/vlada/default.htm>>.